

معرفی و نقد کتاب

چند کتاب جدید در باره شاهنامه

دکتر منصور رستگار

در مدتی کمتر از یکسال چاپهای متعددی از شاهنامه و کتابهایی فراوان بر اساس این شاهکار عظیم انتشار یافته است که در مقایسه با آثاری که در سالهای گذشته در این مقوله منتشر شده است از اهمیت بسیار برخوردار است. یکی از دلائل این امر برگزاری جشنهای شاهنشاهی ایران در سال پیش است که باعث شد شاهنامه بعنوان نظرگامی ارجمند و الهام بخش از جهات گوناگون مورد توجه ارباب ذوق و هنر قرار گیرد. در این مدت علاوه بر آنکه کار چاپ متن انتقادی شاهنامه از انتشارات انستیتو خاور شناسی مسکو در نه جلد به اتمام آ. برتلس و زیر نظر ع. نوشین بشیوه‌ای علمی و خوب پایان گرفت (۱۹۷۱) مؤسسه مطبوعاتی امیر کبیر نیز چاپی نفیس با کاغذ و طراحی استثنائی از شاهنامه به اهتمام دکتر محمد جعفر محبوب منتشر کرد. ولی کار انجمن آثار ملی در زمینه چاپ آثاری در زمینه

شاهنامه از مقام و موقع ممتازی برخوردار بود و انجمن توانست آثار زیر را چاپ و منتشر کند :

۱- جلد دوم کشف الایات شاهنامه : به کوشش آقای دکتر محمد دبیرسیاقی که در خردادماه ۱۳۵۰ بقطع وزیری منتشر شد و شامل ایات از ح تا ی میباشد. این کتاب نفیس ۱۶ صفحه مقدمه و مجموعاً ۹۴۹ صفحه دارد و با انتشار آن کار یافتن ایات شاهنامه اگر چه کاملاً حل نشده ولی بسیار آسان گردیده است. این کتاب هفتاد و نهمین اثر منتشر شده انجمن است.

۲- فرهنگ شاهنامه : چاپ دوم، از مرحوم دکتر رضا زاده شفق به کوشش و تصحیح دکتر مصطفی شهابی استاد دانشگاه تهران، بقطع وزیری با ۲۸ صفحه مقدمه و ۲۳۳ صفحه متن با جلد ششمین. چاپ اول این کتاب در سال ۱۳۱۳ بمناسبت جشن هزاره فردوسی انجام گرفته بود و این کتاب اگر چه از جهات بسیار حائز کمال اهمیت است معایبی نیز دارد که مهمترین آن نداشتن شاهد مثالهای لازم از خود شاهنامه است. و شواهد اغلب همانها هستند که در کتابهای لغتی که مرجع مؤلف بوده اند ذکر شده است، معنی بعضی از لغات مشکل شاهنامه نیز در این کتاب نیست و اگر چه کتاب نام «فرهنگ شاهنامه» را دارد گاهی مشتمل بر لغاتی است که اصولاً در شاهنامه نیامده است و توضیحاتی هم که گاهی در بساطت رجسالی میدهد از سهل انگاری تهی نیست و با قیودی چون «گویا» همراه است.

۳- دانش و خرد فردوسی : تألیف آقای دکتر محمود شفیعی، بقطع وزیری در ۳۹ صفحه. مؤلف محترم که قبلاً کتاب با ارزش «شاهنامه و دستور» را از او دیده ایم، در این کتاب کوشیده است که افکار خود را در باره دانش و خرد فردوسی در یک طبقه بندی ظریف منظم کرده به خواننده ارائه کند کتاب شامل یک پیش گفتار و شش بخش و چندین گفتار است. علاوه بر این کتاب دارای فهرست موضوعات، کتابها، منابع و اصلاح غلطهاست.

۴- نگاهی به شاهنامه تناد ددخت خراسان : تألیف دکتر فضل الله رضا، ۳۴۴

صفحه بقطع وزیری و ۲۳ بحث در باره آفریدگار و آفرینش، خرد، شب تیره، سخندان بلند پایه، گله از دوست، سعدی و گوته و فردوسی و... کتاب دارای فهرست مطالب و نامهای جغرافیائی و کسان و تألیفات و مشاغل مؤلف است. علاوه بر انتشارات انجمن آثار ملی این کتابها نیز از طرف دیگر مؤسسات فرهنگی و مطبوعاتی چاپ شده است:

۵- سخنی چند در باده شاهنامه: تألیف ع. نوشین، چاپ دوم، گوتنبرگ، تهران، بقطع وزیری در ۱۱۶ صفحه. چاپ اول کتاب در مسکو سال ۱۹۷۰ انجام گرفت. کتاب شامل نتیجه مطالعات و بررسی هائی است که در هنگام چاپ متن انتقادی شاهنامه چاپ مسکو برای مؤلف حاصل شده است و مؤلف در سر آغاز کتاب به اختلاف های برخی نسخ و اشتباهات نسخه نویسان می پردازد و در بخش یکم نمونه هائی از نادرستی های نسخه های شاهنامه و در بخش دوم نمونه هائی از اغلاط فرهنگهای عمومی درباره و اژه های شاهنامه را بدست میدهد. در بخش سوم گزارش نادرستیها در فرهنگهای شاهنامه مانند لغت شاهنامه عبدالقادر بغدادی بزبان ترکی و فرهنگ شاهنامه ولف و فرهنگ شاهنامه شفق داده شده است.

در چاپ افسست این کتاب که به بهاء ۵۰ ریال منتشر شده اگر چه کوشش شده است، برخی غلطهای چاپ قبل تصحیح شود، ولی گاهی غلطهای تازه ای در متن ایجاد شده است، فی المثل در ص ۲۰ جمله «رستم به اسفندیار پیغام می فرستد که... بخانه من بیا و از خواسته بخواه آنچه خواهی و دیگر ببخش» بدون توجه به اینکه خواسته در این جا معنی مال و دارائی میدهد چنین اصلاح و چاپ شده است: «رستم به اسفندیار پیغام می فرستد که به خانه من بیا و از او خواسته بخواه آنچه خواهی و دیگر ببخش» و اغلاط دیگری که ناشی از سهل انگاری چاپ کنندگان در ایران است.

۶- آئین شهرداری در ایران بر بنیاد شاهنامه فردوسی: از علیقلی اعتماد مقدم، مشتمل بر ۵۴۸ صفحه و ۴ فصل از انتشارات وزارت فرهنگ و هنر. کتاب بطرز بسیار

سودمند میتواند معرف آداب و رسوم و ویژگیهای در بارها در شاهنامه باشد، اما در بیخ که مؤلف محترم شماره صفحات و ابیات مرجع متن شاهنامه مورد استفاده خود را ذکر نمی کند .

۷- شاهنامه برای دریافت صله سروده نشده است : از دکتر احمد علی رجائی انتشار مستقل مقاله ای است که قبلا در شماره ۴ سال سوم مجله دانشکده ادبیات دانشگاه مشهد در زمستان ۴۶ از صفحه ۲۵۵ تا ۲۹۳ چاپ شده بود و مؤلف محترم برای نگارش آن از ۹۱ مرجع مختلف سود جسته است .

۸- کتاب ۱۲ مقاله بمناسبت بزرگداشت جشن دوهزار و پانصدمین سال بنیان گذاری شاهنشاهی ایران . شماره ۱۱ از انتشارات مدرسه عالی ادبیات و زبانهای خارجی، مشتمل بر مقالاتی که از آنجمله دو مقاله از دکتر صفا و اسلامی ندوشن در باره شاهنامه و موضوعات مربوط به آن است. کتاب بقطع جیبی است و ۳۲۰ صفحه دارد .

۹- پهلوی ، پهلوانان در شاهنامه فردوسی : از امین پاشا اجلالی، دانشگاه تبریز، مهر ۱۳۵۰ به قطع وزیری. بحثی است در باره دو واژه پهلوی و پهلوانان از دیدگاه فرهنگ نویسان و مفاهیم و کار بردهای آنها. کتاب در ۳۸ صفحه چاپ شده و دارای فهرست نام کسان ، اماکن و شهرها ، رودها ، طوائف و اقوام ، زبانها و لهجه ها ، ادیان ، اسبها ، آهنکها و مسکوکات است .

۱۰- آئین ها در شاهنامه فردوسی : تألیف محمد آبادی باویل، دانشگاه تبریز، مهر ۱۳۵۰، به قطع وزیری در ۳۵۴ صفحه. در این کتاب گرانقدر بنا به نوشته نویسنده « کوشش رفته است که آئین های گونه گونی که در سراسر داستانهای شاهنامه پراکنده است گردآوری شود تا شاید برای کسانی که به خواندن شاهنامه و دانستن آئین های روزگاران گذشته دلبستگی دارند ولی مجالی برای خواندن بدیشان کمتر دست میدهد سودمند افتد ...» این کتاب که از انتشارات کمیته استادان شورای جشن دوهزار و پانصدمین سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران دانشگاه تبریز است ، در ۲۴ فصل تنظیم

شده است .

۱۱- بردسی فردد شاهنامه فردوسی: تألیف بهروز ثروتیان، دانشگاه تبریز، مهر ۱۳۵۰. کتاب در ۱۵۰۰ نسخه و ۲۴۴ صفحه بقطع وزیری چاپ شده است و مشتمل است بر بخشی کامل و دقیق از فردر نامه های باستانی و شاهنامه و مشتقات و معانی این کلمه . کتاب دارای فهرست نام کسان و جایها و نژاد و کلمات منسوب و زبانها و لهجه ها و کتابها و غلط نامه است .

۱۲- فردوسی و حماسه ملی: تألیف هانری ماسه، ترجمه مهدی روشن ضمیر، دانشگاه تبریز، مهر ۱۳۵۰ در ۱۵۰۰ نسخه و ۳۶۰ صفحه، این کتاب را هانری ماسه در ۱۹۳۵ اندکی پس از جشن هزاره فردوسی در پاریس منتشر کرد . کتاب در هفت بخش تنظیم شده است و اگر چه برخی از مطالب کتاب امروزه مورد پذیرش نیست ولی این امر از ارزش فراوان کتاب نمی کاهد .

۱۳- فردوسی پاکزاد: تألیف عباس شوقی، قطع رقعی در ۴۱۷ صفحه، از انتشارات بنگاه عطائی تهران در ۱۲ بخش در وصف زیباییها ، سوز و گدازها و سپاه و سلیح و ... به استناد شاهنامه .

۱۴- فردوسی و مکتب فتوت: از محمد علی طاهر یا در ۳۱۰ صفحه، قطع رقعی از انتشارات انجمن کتابخانه عمومی دامغان .

۱۵- شاه و سپاه بر بنیاد شاهنامه فردوسی: از انتشارات وزارت فرهنگ و هنر از علیقلی اعتماد مقدم در ۲۴۶ صفحه . کتاب بعد از يك پیش گفتار و دیباچه به پیوستگی شاه با سپاه ، فرماندهی سپاه ، انتخاب فرماندهان و ... بسیاری مطالب مفید دیگر اشاره می کند .

سوک سیاوش از شاهرخ مسکوب و چهره شیرین ازد کتر طلعت بصری نیز دو کتاب گرانقدر است که اگر چه مستقیماً بر اساس شاهنامه نیست، ولی شاهنامه از مراجع مهم آنهاست . کتاب دیگری که اگر چه مستقیماً به شاهنامه مربوط نیست ولی از این کتاب استفاده فراوان جسته و مرجع مهمی برای دانش پژوهان تواند

بود کتاب سهم ایرانیان در پیدایش و آفرینش خط در جهان است از رکن الدین همایونفرخ در ۸۹۴ صفحه به قطع وزیری و جلد زرکوب از انتشارات هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۵۰) انتشار این کتاب تا حد زیادی وظیفه‌دار رفع يك نقص بزرگ در باره خط و تحولات آن است، زیرا با آنکه همه معمولاً می‌نویسیم و از روی نوشته دیگران می‌خوانیم اغلب تصور کلی و احیاناً ناصواب در باره خط و زادگاه آن داریم که بعضی از این تصورات مأخوذ از افسانه‌ها و روایات است یا مربوط به روند تکاملی خط تصویری به الفبائی که معلوم نیست از کجا شروع شده و کدامیک از ملل بوقوع در این باره پیشگام بوده‌اند. در این میان تنها خط هروگلیف را در مرحله تصویری و خط چینی و ژاپنی را در نیم راه تکامل الفباء می‌شناسیم و اگر بازبانی بیگانه آشنا باشیم طبعاً به نظراتی از برستد امریکائی، اومستدو ویلبر برخوردار کرده آنها را وحشی منزل شناخته‌ایم. کار همایونفرخ در این کتاب به بسیاری از سؤالات در این باره پاسخ می‌دهد و نظرات مختلف و نقاط ضعف هر یک را در ترازوی تحقیق می‌سنجد و تاریخ کوششهایی که برای خواندن خطوط پیش از اسلام ایران صورت گرفته است باز می‌نماید و به احترام از کوششهای کسانی چون ذبیح‌الله بهروز یاد می‌کند و چهره واقعی متقلبانانی که تاریخ باستان ملل شرق را مسخ کرده‌اند می‌شناساند و خطوط مختلف، شیوه‌های نگارش خط ایرانی را باز می‌گوید و مجموعاً در وصول به هدف کتاب که از نام آن برمی‌آید، موفق است. فهرست‌های دقیق رجال و مکانها و کتابها و گراورها به کتاب ارزش بیشتری می‌دهد.